

ВПЛИВ КОНЦЕНТРАЦІЇ КАПІТАЛУ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

КАЛІНІЧЕНКО Сергій Миколайович

кандидат економічних наук, доцент, заступник генерального директора з міжнародного співробітництва, інновацій та розвитку
ДНП «Центр Тестування» МОЗ України
<https://orcid.org/0000-0003-3958-4763>

Стаття присвячена аналізу впливу концентрації капіталу на реалізацію економічних інтересів аграрних підприємств в умовах трансформації аграрного ринку України. У роботі розглянуто сучасні тенденції зміцнення позицій великих агрохолдингів, зростання рівня вертикальної та горизонтальної інтеграції, а також зміну ролі малих і середніх агропідприємств (МСАП) у структурі аграрного виробництва. Визначено, що концентрація капіталу формує неоднозначний вплив на галузь: з одного боку, сприяє підвищенню технологічності, ефективності виробничих процесів, можливостям масштабування та залучення інвестицій; з іншого — супроводжується ризиками посилення монополізації, послаблення ринкової конкуренції, скороченням частки МСАП та обмеженням їх доступу до ключових ресурсів, зокрема землі, інфраструктури й фінансових інструментів. В межах дослідження проведено систематизацію переваг та ризиків концентрації капіталу. Показано, що, незважаючи на очевидні економічні вигоди, високий рівень концентрації може створювати структурні дисбаланси, які суперечать економічним інтересам значної кількості агровиробників та сільських територій. Окрему увагу приділено аналізу впливу концентрації капіталу на стратегічні інтереси МСАП, зокрема їх здатність розвиватися, конкурувати, інтегруватися в експортні ланцюги та забезпечувати сталий розвиток громад. Доведено, що концентрація капіталу формує як економічні можливості, так і системні виклики, які потребують збалансованої державної політики, дієвих механізмів антимонopolного регулювання та інструментів підтримки малих і середніх агровиробників. Отримані результати мають практичне значення для формування стратегічних рішень на рівні підприємств та розроблення державної політики розвитку аграрного сектору.

Ключові слова: концентрація, капітал, економічні інтереси, ризики, розвиток.

THE IMPACT OF CAPITAL CONCENTRATION ON THE REALIZATION OF THE ECONOMIC INTERESTS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

KALINICHENKO Sergiy

The State Non-Profit Enterprise Testing Board, the Ministry of Public Health of Ukraine

The article analyses the influence of capital concentration on the realization of the economic interests of agricultural enterprises in the context of the transformation of Ukraine's agricultural market. The paper considers current trends in strengthening the positions of extensive agricultural holdings, increasing vertical and horizontal integration, and changing the role of small and medium-sized agricultural enterprises (SMEs) in the structure of agricultural production. It is determined that the concentration of capital has an ambiguous impact on the industry: on the one hand, it contributes to increasing technological capabilities, efficiency of production processes, opportunities for scaling and attracting investments; on the other hand, it is accompanied by risks of increasing monopolization, weakening market competition, reducing the share of SMEs and limiting their access to key resources, in particular land, infrastructure and financial instruments. The study systematizes the advantages and risks of capital concentration. It is shown that, despite the obvious economic benefits, high concentration can create structural imbalances that contradict the economic interests of many agricultural producers and rural areas. Special attention is paid to the analysis of the impact of capital concentration on MRAPs' strategic interests, their ability to develop, compete, integrate into export chains, and ensure the sustainable development of communities. It is proven that the concentration of capital creates both economic opportunities and systemic challenges that require balanced state policy, effective antitrust regulation, and instruments to support small- and medium-sized agricultural producers. The results obtained have practical significance for the formulation of strategic decisions at the enterprise level and for the development of state policy for the farm sector.

Keywords: concentration, capital, economic interests, risks, development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Концентрація капіталу в агропромисловому комплексі (АПК) України є системним процесом, що відображає інтеграцію матеріальних та нематеріальних активів, спрямовану на підвищення конкурентоспроможності агропромислового виробництва. Історично цей процес реалізувався шляхом формування вертикально інтегрованих структур корпоративного типу, відомих як агрохолдинги. Ці структури отримали значний розвиток завдяки інституційним передумовам, що сприяли надмірній концентрації сільськогосподарських угідь та ринкової влади[могилян].

Концентрація капіталу є дієвим шляхом до досягнення спеціалізації та масштабу, що є необхідним в умовах глобальної конкуренції. Однак, якщо інтеграція передбачає об'єднання активів, то вона також створює системні взаємозв'язки між різними суб'єктами господарювання. Хоча деякі дослідники наголошують на

збереженні певної автономії учасників інтеграції, на практиці концентрація часто веде до поглинання або домінування, що має суттєві наслідки для структури аграрного ринку.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

У сучасній українській економічній науці питання капіталізації сільськогосподарських підприємств та їх об'єднань досліджували багато вітчизняних науковців, серед яких: В. Г. Андрійчук, В. М. Геєць, М. Я. Дем'яненко, М. В. Зубець, П. Т. Саблук, М. Й. Хорунжий, В. В. Юрчишин та інші дослідники. Попри значний науковий доробок, вплив концентрації капіталу на формування конкурентоспроможності українських аграрних підприємств і досі залишається вивченим недостатньо.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на оцінку довгострокових наслідків концентрації капіталу для розвитку сільських територій та конкурентного середовища, аналіз доступу аграрних підприємств різних масштабів до інфраструктурних і фінансових ресурсів.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті всебічне дослідження впливу концентрації капіталу на можливості реалізації економічних інтересів аграрних підприємств різних типів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Економічні інтереси в аграрному секторі диференційовані та часто є конфліктними. Агрохолдингові формування, керовані значним інвестиційним капіталом, мають чітко визначену мету: максимально можливе отримання прибутку від сільськогосподарської та пов'язаної з нею діяльності та підвищення загальної конкурентоспроможності [3]. Ключовим стратегічним інтересом для них є забезпечення контролю над основним ресурсом — землею, часто через значне нарощування земельного банку.

На противагу цьому, малі та середні агропідприємства (МСАП) мають інтереси, зосереджені на стійкості, збереженні автономії та забезпеченні справедливого доступу до ринків та інфраструктури і прагнуть урівноважити конкурентоспроможність із великими корпораціями, уникаючи поглинання[2]. Концентрація капіталу, однак, безпосередньо обмежує вільну конкуренцію, особливо для дрібніших гравців, та генерує побоювання щодо негативних наслідків запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення[9].

Конфлікт інтересів виявляє суттєвий дисбаланс у визначенні місії АПК, яка має охоплювати не лише забезпечення продовольчої безпеки та корпоративний прибуток, але й створення належного економічного підґрунтя для підвищення добробуту сільських жителів та розвитку сільських територій[3]. Коли надмірна концентрація відбувається без достатньої соціальної орієнтації, це створює глибинний системний дисбаланс, який вимагає державного корегування, оскільки механізми вільного ринку не здатні самостійно усунути масштабні негативні соціальні екстерналії, що виникають. Якщо максимізація прибутку холдингів не забезпечує паралельного зростання соціального добробуту, виникає потреба у нормативно-правовому визначенні діяльності таких суб'єктів та об'єктивному обмеженні їхньої ринкової влади[4].

Концентрація капіталу в українському АПК значною мірою реалізується через угоди злиття та поглинання (М&А) та інноваційні стратегії формування земельних банків.

Агросектор України традиційно входить у трійку лідерів за кількістю та обсягом угод М&А. За підсумками 2024 року, обсяг анонсованих та завершених транзакцій у національній економіці становив \$1,2 млрд. Це значне скорочення порівняно з \$1,7 млрд, зафіксованими у 2023 році (30% падіння)[7], яке відбувається на тлі обережності інвесторів; зокрема, у 2024 році не було зафіксовано жодної угоди, вартість якої перевищувала б \$200 млн, на відміну від найбільшої угоди 2023 року вартістю \$500 млн.

Незважаючи на зниження вартісного обсягу, фахівці констатують певне пожвавлення інвестиційного ринку у 2024 році за кількістю транзакцій. Ключову роль у цих процесах відіграє іноземний капітал, на який припало 45% від загальної кількості інвестиційних угод та 60% у вартісному виразі.

В умовах підвищеної нестабільності та високих ризиків, великі агрохолдинги адаптували стратегії нарощування земельного банку, відходячи від повних поглинань на користь отримання операційного контролю через часткове входження в капітал.

Одним із прикладів є програма Open Agribusiness 2.0 агрохолдингу Kernel. В рамках програми компанія почала входити в капітал окремих підприємств, набуваючи частки від 25% до 50%, з метою ефективного збільшення земельного банку в управлінні. Стратегія була реалізована наприкінці 2024 року, коли Kernel приєднав до себе низку агрокомпаній із земельним банком 12 тис. га в Рівненській області, 7 тис. га в Київській та 8 тис. га у Кіровоградській області[7]. Загалом, перехід до придбання контролюючих або блокуючих пакетів (25-50%) є чітким сигналом стратегії розподілу інвестиційних ризиків в умовах конфлікту та дозволяє холдингам досягати свого ключового економічного інтересу — нарощування оперативного земельного банку — максимально капіталоефективно, уникаючи повного фінансового та юридичного обтяження, пов'язаного з повним поглинанням.

Значна частина угод в агросекторі залишається неопублічною, що ускладнює прозорий аналіз ринку М&А. Непрозорість посилюється через використання механізмів регуляторного арбітражу, що дозволяють уникати ретельного контролю з боку Антимонопольного комітету України (АМКУ).

На ринку було здійснено ряд транзакцій з купівлі-продажу прав оренди землі вартістю понад \$5 млн. [5]. Така можливість структурувати угоди шляхом придбання прав, а не безпосередньо корпоративних прав чи земельних ділянок, використовується для прискорення транзакцій та нівелювання необхідності проведення належної перевірки та отримання дозволів АМКУ на концентрацію.

Використання регуляторного арбітражу через купівлю прав оренди є проявом того, що законодавча база, призначена для регулювання конкуренції, не встигає за інноваційними схемами концентрації активів. Це інституційний провал, який призводить до формування "тіньового" ринку для нарощування земельного банку і як наслідок, підривається прозорість інвестиційного середовища та створюються ризики неконтрольованої монополізації, що у довгостроковій перспективі негативно впливає на конкурентне середовище.

Високий рівень концентрації капіталу в АПК дозволяє великим агрохолдингам не лише домінувати на земельному ринку, а й контролювати критично важливі ланки ланцюга створення вартості, що призводить до системного блокування економічних інтересів малих і середніх агропідприємств.

Навіть в умовах загальнокрізових явищ в економіці, аграрний сектор зміг зберегти позитивні темпи розвитку, ставши однією з ключових бюджетоутворювальних галузей[2]. Однак, цей розвиток супроводжується поширенням монополізації практично всієї інфраструктури аграрного ринку. Тобто охоплює фінансових посередників, системи заготівлі, переробки продукції, а також поставки матеріальних ресурсів для сільгоспвиробників.

Контроль над цією інфраструктурою надає великим гравцям значну перевагу в управлінні витратами. Завдяки масштабу, холдинги можуть ефективно оптимізувати закупівлі, отримуючи переваги від сезонних мінімумів цін (наприклад, на добрива у серпні), що дозволяє їм економити значні кошти[6] МСАП рідко мають такі можливості або обсяги оборотного капіталу для подібної оптимізації.

Монополізація інфраструктури створює неприйнятні бар'єри, які поетапно блокують дрібних і середніх сільгоспвиробників у їхньому прямому доступі до ключових ринкових механізмів.

Критичні бар'єри, що обмежують реалізацію економічних інтересів МСАП, включають[2]:

1. блокування доступу до державної підтримки, інвестування та інноваційних технологій;
2. ускладнений доступ до якісних та економічно вигідних матеріальних ресурсів;
3. обмеження прямого доступу до експорту та переробки.

Вертикальна інтеграція, яка дозволяє агрохолдингам контролювати як виробництво, так і переробку та експорт, функціонує як потужний конкурентний пригнічувач. Контроль дозволяє холдингам отримувати непропорційно високу частку доданої вартості, тоді як МСАП залишаються з мінімальною маржею від продажу сировини. Коли МСАП не можуть отримати прямий доступ до експорту чи переробних потужностей, вони змушені реалізовувати свою продукцію посередникам або безпосередньо агрохолдингам за цінами, які не покривають усіх ризиків та не дозволяють інвестувати у стійкий розвиток. Таким чином, реалізація інтересів великого капіталу відбувається за рахунок обмеження та пригнічення економічних інтересів МСАП.

Для того, щоб урівноважити конкурентоспроможність із великими агрохолдингами та корпораціями, МСАП мають використовувати інструменти консолідації. Дієвою альтернативою інтеграції, яка зберігає більшою чи меншою мірою автономію учасників, виступає кооперація сільськогосподарських товаровиробників.

Кооперація дозволяє суб'єктам об'єднувати матеріальні та нематеріальні активи для досягнення спільних економічних інтересів, таких як спільні закупівлі, переробка, маркетинг та експорт. Це єдиний надійний механізм, що дає змогу МСАП протистояти монопольному тиску, забезпечуючи собі доступ до ресурсів та ринків, які індивідуально для них є недосяжними.

Надмірна концентрація капіталу в аграрному секторі генерує значні негативні зовнішні ефекти, що загрожують стійкості сільських територій та екологічному балансу.

Таблиця 1

Переваги та ризики концентрації капіталу для аграрних підприємств

Показник	Позитивний вплив концентрації капіталу	Негативні наслідки (ризики)
Економічна ефективність	Зниження собівартості, ефект масштабу, більша прибутковість.	Втрата гнучкості, бюрократизація управління.
Інноваційний розвиток	Можливість впровадження сучасних технологій.	Доступність інновацій здебільшого лише для великих підприємств.
Фінансова стійкість	Кращий доступ до кредитування та інвестицій.	Зростання боргового навантаження при агресивній експансії.
Ринкові позиції	Посилення конкурентних переваг, контроль збутових каналів.	Монополізація ринку, витіснення малих фермерів.
Соціальний розвиток територій	Створення робочих місць, розвиток інфраструктури.	Зменшення ролі сімейних фермерств, міграція населення.

Джерело: сформовано на основі [3,9].

Процеси концентрації та монополізації призводять до поглиблення негативних тенденцій, які згортають загальний сільський розвиток. Надмірна концентрація характеризується відсутністю соціальної орієнтації. Однією з найгостріших проблем на селі, спричинених домінуванням великих гравців, є втрата робочих місць, зростання безробіття та зменшення кількості зайнятих[9].

Економічні інтереси агрохолдингових формувань мають наповнюватися конкретним соціальним змістом, що можливо лише за умови їх поєднання із зростанням рівня життя сільського населення та створенням для них соціально-екологічно безпечного довкілля. Сировинно орієнтована експортна модель, що є основною для багатьох агрохолдингів, доведена як така, що має руйнівні наслідки через надмірну експлуатацію природно-ресурсного потенціалу галузі.

Фінансова рентабельність, отримана від короткострокового експорту сировини, маскує довгострокову екологічну заборгованість, накопичену перед національними природними активами. Це є формою прихованої субсидії державі з боку навколишнього середовища. Реалізація економічного інтересу холдингу досягається за рахунок де-капіталізації найважливішого активу — ґрунту.

Ключові екологічні наслідки включають[8]:

1. збитковість сировинної діяльності, пов'язана з втратами робочих місць і доданої вартості;
2. фіксується від'ємний баланс поживних речовин при вирощуванні найбільш ліквідних культур, що є прямою загрозою для довгострокової продуктивності сільськогосподарських угідь.

Вплив агрохолдингів стає особливо помітним в умовах децентралізації економіки[8]. Хоча розвиток сільського господарства тісно пов'язаний із розвитком сільської місцевості, економіко-фінансова структура, що виникає внаслідок концентрації, має тенденцію до поляризації можливостей.

Замість того, щоб сприяти стійкості, нерегульована концентрація може стати руйнівним фактором, який перешкоджає вільній конкуренції, знижує стійкий сільськогосподарський динамізм регіону та поляризує ресурси на користь регіональних лідерів. Успіх у сільськогосподарському розвитку вимагає ефективного управління природними та людськими ресурсами, що має підтримуватися урядовою політикою та установами, здатними заохочувати наявні людські ресурси[8].

Наслідки надмірної концентрації також створюють значні побоювання щодо її негативних наслідків у контексті запровадження повноцінного ринку земель сільськогосподарського призначення.

Враховуючи значні соціальні, екологічні та конкурентні екстерналії, державне втручання є критично необхідним для балансування інтересів великого капіталу та стійкого розвитку.

Визнається необхідність державного втручання з метою нормативно-правового визначення агрохолдингів як суб'єктів господарювання та встановлення обмежень їхньої ринкової влади.

Ключовим інструментом запобігання надмірній концентрації залишається законодавче встановлення граничних розмірів землекористування - це має бути доповнено посиленням антимонопольного контролю над механізмами концентрації, які обходять АМКУ. Регуляторна увага має бути зосереджена на транзакціях, структурованих через купівлю прав оренди. Крім того, регулювання має бути спрямоване не лише на розміри земельного банку, а й на демонополізацію критично важливої інфраструктури: логістики, переробки та фінансових посередників. Враховуючи, що найбільшим блокуючим фактором для МСАП є монополізація інфраструктури, простого обмеження землі недостатньо. Держава має розглянути можливість регулювання діяльності суб'єктів, що володіють критичною інфраструктурою АПК[1], забезпечуючи прозорі та справедливі умови доступу для МСАП. Це може включати встановлення обов'язкових квот на обслуговування МСАП або регулювання цін/тарифів на доступ до монополізованих елеваторних комплексів або переробних потужностей.

Від агрохолдингів необхідно вимагати дотримання принципів збалансованого розвитку аграрної сфери. Економічні інтереси мають бути поєднані із зростанням добробуту сільських жителів і розвитком сільських територій. Тому необхідно:

1. розробка та впровадження ефективних механізмів корпоративної соціальної відповідальності (CSR), спрямованих на запобігання вимиванню коштів із сільських територій;
2. запровадження обов'язкових екологічних стандартів, що вимагають від агрохолдингів усунення негативного балансу поживних речовин та відповідального управління природними ресурсами (землею та водою).

Стратегічна підтримка кооперативних структур є необхідною для створення конкурентного паритету в аграрному секторі. Держава повинна надавати цільову підтримку кооперації сільськогосподарських товаровиробників, що дозволить МСАП урівноважити свою конкурентоспроможність із великими агрохолдингами.

Стимулювання розвитку кооперації має бути інтегроване із заохоченням впровадження як фізичних, так і нефізичних технологій. Це підвищить продуктивність землі та людських ресурсів, забезпечуючи МСАП необхідними інструментами для підвищення ефективності та стійкості.

Концентрація капіталу в агропромисловому комплексі України є двояким процесом. З одного боку, вона є ефективною для реалізації економічних інтересів великих гравців, забезпечуючи масштаб, підвищення конкурентоспроможності та залучення значних інвестицій, у тому числі іноземних (60% вартості M&A у 2024 році)[7]. З іншого боку, ця концентрація, особливо в умовах недостатнього регулювання, призводить до

неприйнятних соціально-екологічних екстерналій та системно блокує економічні інтереси малих і середніх агропідприємств.

Таблиця 2.

Вплив концентрації капіталу на реалізацію економічних інтересів аграрних підприємств

Економічний інтерес аграрного підприємства	Механізм впливу концентрації капіталу	Очікуваний результат
Збільшення прибутку	Масштабне виробництво, зниження витрат, контроль ланцюгів доданої вартості.	Вища рентабельність продукції.
Доступ до нових ринків	Інвестування в логістику, переробку, експортні потужності.	Розширення збуту, експортна орієнтація.
Підвищення якості продукції	Впровадження інноваційних технологій, сучасного обладнання.	Стандартизація, сертифікація, конкурентоспроможність.
Зниження виробничих ризиків	Диверсифікація напрямів діяльності, страхування, резервування.	Зростання стабільності функціонування.
Посилення ринкової влади	Вертикальна та горизонтальна інтеграція, укрупнення виробництва.	Можливість впливати на ціноутворення та договірні умови.

Джерело: сформовано на основі [4,7].

Найбільшу загрозу створює не стільки великий розмір землекористування, скільки монополізація інфраструктурних елементів аграрного ринку (переробки, логістики, поставок ресурсів). Вона обмежує вільну конкуренцію та призводить до вимивання коштів із сільських територій. Крім того, сировинно орієнтована модель, яку часто використовують холдинги, призводить до де-капіталізації національних природних активів, про що свідчить негативний баланс поживних речовин у ґрунтах.

Для забезпечення стійкого розвитку агропромислового комплексу України та відновлення балансу економічних інтересів пропонується низка стратегічних заходів. Насамперед важливо усунути можливості для регуляторного арбітражу, тобто закрити законодавчі лазівки, які дозволяють великим компаніям концентрувати активи — зокрема землю та права оренди — без належного антимонопольного контролю. Також необхідно встановити чіткі ліміти землекористування та контролювати доступ підприємств до ключової аграрної інфраструктури, це допоможе запобігти надмірній концентрації впливу та забезпечить рівніші умови для малих і середніх агровиробників.

Окремо важливим є запровадження обов'язкових соціальних та екологічних стандартів, яких мають дотримуватися великі аграрні компанії. Можна віднести інвестиції в розвиток сільських громад, збереження природних ресурсів і відновлення родючості ґрунтів. Поряд із цим держава повинна підтримувати розвиток кооперації між малими та середніми сільгоспвиробниками, надаючи їм доступ до фінансування, технологій і логістики. Такий підхід сприятиме формуванню більш справедливої, конкурентної та стійкої аграрної економіки в Україні.

Дотримання заходів є критичним для запобігання посиленню регіональної диспропорції та збереження аграрного потенціалу України в довгостроковій перспективі. Інакше, економічна ефективність, досягнута за рахунок концентрації капіталу, буде повністю нівельована соціальною деградацією та екологічною нестабільністю.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Концентрація капіталу в аграрному секторі України водночас створює можливість для підвищення ефективності виробництва та породжує суттєві ризики для реалізації економічних інтересів малих і середніх агропідприємств. Дослідження показало, що надмірна концентрація ресурсів і ринкової влади може призвести до дисбалансу конкурентного середовища, звуження доступу до інфраструктури та загострення регіональних і соціальних диспропорцій.

Для мінімізації негативних наслідків необхідно посилити антимонопольний контроль, усунути можливості регуляторного арбітражу й упровадити прозорі ліміти землекористування. Важливого значення набуває також запровадження обов'язкових соціальних та екологічних стандартів, що забезпечують відповідальну поведінку великих агрокомпаній. Поряд з цим ключову роль відіграє підтримка кооперації та розвитку малих і середніх виробників, що дозволить вирівняти умови конкуренції.

Література

1. Закон України «Про природні монополії» URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T001682>
2. Лузан Ю.Я. Сучасні проблеми та основні фактори розвитку аграрного сектору України. Економіка АПК, 2014, №6 URL: https://eapk.com.ua/web/uploads/pdf/Vol.%2021,%20No.%206,%202014_apk-5-9.pdf
3. Лупенко Ю.О., Кропивко М.Ф. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності. Економіка АПК, 2013, №7 URL: https://eapk.com.ua/web/uploads/pdf/Vol.%2020,%20No.%207,%202013_apk-5-21.pdf

-
4. Могильний О.М., Ходаківська О.В. Вплив агрохолдингів на розвиток аграрного сектора країни. Економіка та держава № 6/2017. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/6_2017/3.pdf
 5. Названо найбільш знакові інвестиційні та M&A угоди на українському агроринку в 2024 році URL: <https://agoreview.com/content/nazvano-najbilsh-znakovi-investytsijni-ugody/>
 6. Порівняння цін на агротовари: 7 перевірених способів не переплатити URL: <https://agronews.ua/news/porivnyannya-czin-na-agrotovary-7-perevirenyh-sposobiv-ne-pereplatyty/>
 7. Угоди злиття та поглинання в Україні: агросектор — у трійці лідерів URL: <https://agroportal.ua/news/ukraina/ugodi-zlittya-ta-poglinannya-v-ukrajini-agrosektor-u-triyaci-lideriv>
 8. Худолей В. Вплив агрохолдингів на розвиток села в умовах децентралізації економіки. URL: https://www.researchgate.net/publication/368403195_VPLIV_AGROHOLDINGIV_NA_ROZVITOK_SELA_V_U_MOVAN_DECENTRALIZACII_EKONOMIKI/references
 9. Яців І.Б., Соловей Ю.І. Участь малих виробників сільськогосподарської продукції в інтегрованих структурах: монографія. Львів : Видавництво АТБ «НВК», 2019. 182 с.

References

1. Ukraine. (2000). Zakon Ukrainy "Pro pryrodni monopolii" [Law of Ukraine "On natural monopolies"]. <https://ips.ligazakon.net/document/T001682>
2. Luzan, Yu. Ya. (2014). Suchasni problemy ta osnovni faktory rozvytku ahromoho sektoru Ukrainy. Ekonomika APK, (6), 5–9. https://eapk.com.ua/web/uploads/pdf/Vol.%2021,%20No.%206,%202014_apk-5-9.pdf
3. Lupenko, Yu. O., & Kropyvko, M. F. (2013). Ahrokhodynhy v Ukraini ta posylennia sotsialnoi spriamovanosti yikh diialnosti. Ekonomika APK, (7), 5–21. https://eapk.com.ua/web/uploads/pdf/Vol.%2020,%20No.%207,%202013_apk-5-21.pdf
4. Mohylnyi, O. M., & Khodakivska, O. V. (2017). Vplyv ahrokhodynhyv na rozvytok ahromoho sektora krainy. Ekonomika ta derzhava, (6), 14–18. http://www.economy.in.ua/pdf/6_2017/3.pdf
5. Nazvano naibilsh znakovi investytsiini ta M&A uhody na ukrainskomu ahrorynku v 2024 rotsi. (n.d.). <https://agoreview.com/content/nazvano-najbilsh-znakovi-investytsijni-ugody/>
6. Porivniannia tsin na ahrotovary: 7 perevirenykh sposobiv ne pereplatyty. (n.d.). <https://agronews.ua/news/porivnyannya-czin-na-agrotovary-7-perevirenyh-sposobiv-ne-pereplatyty/>
7. Uhody zlyttia ta pohlynannia v Ukraini: Ahrosektor — u triitsi lideriv. (n.d.). <https://agroportal.ua/news/ukraina/ugodi-zlittya-ta-poglinannya-v-ukrajini-agrosektor-u-triyaci-lideriv>
8. Khudolei, V. (n.d.). Vplyv ahrokhodynhyv na rozvytok sela v umovakh detsentralizatsii ekonomiky. ResearchGate. <https://www.researchgate.net/publication/368403195>
9. Yatsiv, I. B., & Solovei, Yu. I. (2019). Uchast malykh vyrobnykiv silskohospodarskoi produktsii v intehrovanykh strukturakh [Monograph]. Lviv: ATB "NVK" Publishing.